

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

IV. Edina beseda.

Med najbolj zgodnjimi in najbolj razločnimi spomini izza otroških let mi je spomin na smrt. Bila je velika, prazna soba, morda le v spominu tako velika in prazna; v kotu kraj peči je stala postelja, zastrta od stropa do tal z zelenimi cunjami; tam je ležal naš stari oče ves čas, kolikor sem ga poznal. Živega vidim komaj še za meglami; čmeren obraz, sivkasta, zgrbljena lica, debela spodnja usten, od katere je kapalo na krožnik in na odejo, kadar je počasi, s tresočo roko nesel žlico k ustom. Njegovega glasu ne slišim več in zdi se mi, da ga zares nikoli nisem slišal. Zdaj je ležal na čistih, belih rjuhah in se ni ganil; sveče so gorele kraj postelje, v sobi je dišalo po loju, vse je bilo prazniško; in rekli so, da je mrtev. Stopil sem blizu k zglavju; ni me bilo strah, tudi žalosten nisem bil, ker nisem vedel, kaj da je strah in žalost; le rado-veden sem bil sila, kaj da se bo nenadoma prikazalo posebnega na tem sivkastem obrazu, kaj da bo mahoma presekalo in na obe strani prevrnilo ta čudni mir in to po loju dišečo tišino in kdaj da se bo zganila ta debela spodnja usten ter izpregovorila na glas. Kajti očitno mi je bilo, da stoji prav tik za to ustno beseda, ki čaka, da stopi nanjo ter se razodene ljudem; kakor stoji človek za durmi, drži za kljuko ter se le še za tren obotavlja, da pritisne nanjo. Zdelo se mi je, da se tudi vsi drugi ozirajo po tej besedi, da je vse že določeno in pripravljeno, le besede še ni, in da je samo zaradi nje ta prazniška tišina in ta zlovoljni, trepetajoči, nemirni mir.

Nekoč so raznesli po našem kraju, da je umrl zakrknjen brezbožnež, ki se mu še na mrtvaški postelji pozna, da se ni bil spravil ne s tem, ne z onim svetom; pravili so, da mu je obraz od sile grd in spačen in da vsakogar obide groza, kdor ga pride kropit. Šel sem tja, da bi ga videl. Sam je ležal v izbi, ki je bila gola kakor skedenj; dvoje sveč mu je gorelo. Prav res je bil v obraz teman in trd, samsvoj; košate obrvi so visele na trepalnice, neobrita, močna čeljust je štrlela visoko in je bila kakor od kamna. Ali groza mi ni segla od teh košatih obrvi, ne od kamenite čeljusti, tudi ne od silnih rok, ki so se oklepale razpela kakor ugrabljene dediščine; temveč strmela je name z usten, teh stisnjenih, pod ostrim zobom zgrizenih, ki bi na ves glas povedale, do samih nebes zavpile

besedo, kakor je človeško uho še nikoli ni slišalo. Že je bila iz dna vsega spoznanja planila do roba, do duri, stresla že rožljaje za kljuko; tedaj se je zavrtil ključ zadnjikrat in za zmerom, zob se je zasadi v črno kri. In ustne se niso ganile več. Na zaklenjenih durih pa se je poznalo, kdo je stal pravkar tik za njimi, kdo je trkal nanje, preden je okamenel.

V mojem spominu je sveta podoba; mnogo let je že tam, zmerom na enem mestu, mojim očem zmerom enaka, čeprav bi morda kdo drug sodil, da je že začrnela in da le moje srce vselej posebej ustvari po svoje njen prvotni obraz; malokdaj se ozrem nanjo, pa vendar vem, da bi brez nje bila pusta in gola moja izba; in če bi šla od hiše, bi šel z njo božji blagoslov. To je tista noč, ki sem jo prebdel ob mrtvaški postelji svoje matere. Zdaj se mi dozdeva, da sem bil vso tisto noč popolnoma vdan in miren, mirnejši nego kdaj poprej; nikakšne potrtosti, nikakšne tesnobe nisem občutil, za čudo lahkotno in svetlo je bilo v moji duši, kakor osvobojena je bila, od nekod z višine je gledala na to mračno izbo, na tenke, dolge plamene sveč, na beli materin obraz in name. Nikoli nisem bil tako blizu tisti zadnji, edini besedi, ki se ustavi človeku na ustnicah, kadar prestopi prag na ono stran. Materin beli obraz se je smehljal; njene tenke, ozke ustnice niso bile čisto zaprte, v spodnjo se je bil vsesal en zob; in prav ta zob, se mi je zdelo, da je podelil ustnicam in njih smehljajem tisti posebni izraz, ko človek komaj še strpi, da bi v zmedi trpljenja, slepote in zmot zaklical besedo, ki bi z enim mahom obsvetlila, prenovila, odrešila vse, kar je, od konca do kraja. Tisto noč sem slišal te besede rahlo trkanje na duri mojega srca, slišal že njeno nerazločno šepetanje. Slutil in občutil sem jo zdaleč, kakor sluti človek še za meglami jutranjo zarjo in občuti s sladkim trepetom njeno toplo svetlobo, ko ne vidi oko še ne kapljice luči. In vselej, kadarkoli se ozrem na sveto podobo v svojem spominu, slišim šepetanje neizpregovorjene besede, kakor se je utrnila svetla iz čeznaturnega spoznanja, ki nam ni dodeljeno, iz vesoljne ljubezni, ki je ne poznamo; in milo in gorko mi je pri srcu, osvobojeno je.

Vse, kar je človek govoril v svojem življenju, od prvih jecljajočih vzklikov, preko mladeniškega vriskanja in moškega modrovanja do betežnih vzdihov in stokov starca, vse to, mislim, da je le neprestano, nerodno in prazno poskušanje, da bi

povedal, kar se ne dá povedati, da bi odklenil, kar ostane neizprosno zaklenjeno do poslednjega trenutka. V njem kljuje slutnja onega, kar je tam, na drugi strani; slutnja, ki ne dá počitka ne srcu, ne pameti, ki je začetek vsega zlahnega in vsega nizkotnega, dobrega in hudega, pravice in krivice, lepote in odurnosti; in še te slutnje same, ki je njegovo življenje, ne more vtelesiti v trdo besedo. Pa pride ura, ko leži utrujen na visoki blazini, ko mu prižgó blagoslovljeno svečo, ko mu slepo strmé v strop osteklele oči; tedaj se sunkoma razmakne silni zástor, bliskoma pláne luč iz višin, v trpljenju in zmotah zaželjena luč, sijajna dopolnitev slutnje; in vse je jasno; ustnice se odpró, da bi na glas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; odpró se in utihnejo...

Sanjalo se mi je zadnjič, ko so bdele oči, pa niso videle dneva, da grem trudoma po položnem brdu vkreber. Jutranje solnce je sijalo toplo in prijetno, prav kakor je sijalo prejšnji dan in že mnogokdaj. Od vznožja pa do vrha je bilo brdo posuto s trupli ljudi, ki so ležala vsepočez in vsekriž, kakor razmetano snopje na žitnem polju; in kolikor je bilo še trave, je bila povaljana in krvava. Na vsakem obrazu, na vseh tisočerih je molčala beseda, ki se je bila ustavila na robu usten. Pokleknil sem, pristavil uhó prav do teh posinelih usten, da bi slišal zamolklo trkanje, razložil vsaj šepet tega zapoznelega vzklika, ki bi enkrat za vselej vse razodel. Ustnice so ostale neme, se niso ganile; le nebesa so slišala njih edino, strašno besedo; človek, ki bi jo slišal, bi ne slišal nikoli nobene več.

Gregorčičeva pisma Gruntarju.

Izidor Cankar.

Iz zadnjega Gregorčičevega pisma (46.) je razvidno, da niso vsi duhovniki soglašali s »Slovencem«; kar jih je bilo treznejših, samostojnejših, so imeli svoje misli o »Slovenčevi« kritiki. Gorenjci so poslali pesniku adresu, ki mu je zelo dobro dèla, kar priča naivno-radostno poročilo Gruntarju. Gregorčič se je tem prijateljem tudi javno zahvalil v »Slov. Narodu« dne 24. julija 1882: »Vsem preč. gospodom duhovnim sobratom s prijazne gorenjske strani, podpisnikom izročene mi zaupnice, izrekam po tej poti najtoplejšo zahvalo za njihov tako krasen in iskren izraz soglasja z mojim skromnim delovanjem na pesniškem polju. Zagotavljam Vas, preč. gospodje, vrlí narodnjaci, da hočem tudi v prihodnje svoje slabotne moči posvetiti delu za ubogo a tako ljubljeno slovensko domovino.«

Pa ne samo nekateri duhovniki, tudi škof Pogačar je skušal popraviti krivico, ki se je zgodila Gregorčiču. Pismo 40. omenja, da je škof Poezije pohvalil in da se želi osebno zahvaliti Gregorčiču. To se je pozneje tudi zgodilo. 6. septembra je objavil »Slov. Narod« notico: »I z M e d v o d se nam piše 5. t. m.: Nijsta še minula dva tedna, kar so Goričane vzprijele gosta, čeGAR ime sloví po vseh slovenskih pokrajinah in še čez nje. Naš pesnik prvak g. Gregorčič se je v družbi z g. prof. T. Županom poklonil knezoškofo g. Pogačarju. S toplimi, iz srca govornjenimi besedami mu je pri obedu napil g. vladika. Solze so polile pesnika, tako ga je ganilo visoko priznanje; vzpel se je k višku in glasila se je iz ust njegovih napitnica,

nenavadna: privreli so divni verzi iz dna čuteče duše njegove g. knezoškofo v odzdrav. Tako sta se našla dva blaga sorodna si duhova. Bog daj, da bi se vez, ki ju druží, nikdar ne pretrgala, temveč ožja in ožja prihajala v prid in slavo Slovenstva. Da se to zgodi, temu porok so nam biser-solze pesnikove.«

Razen »Obrambe« je prišla na svetlo še ena polemika, deloma zelo spretno pisana brošura, namreč »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk«, Ljubljana, tiskala Narodna Tiskarna, založil Janko Pajk¹ 1882., ki jo pesnik reklamira v zadnjem

¹ Da je bil kot založnik brošure podpisan Janko Pajk, s katerim knjiga zelo nespoštljivo polemizira, je bila očitna hudomušnost in Janko Pajk je tožil Narodno Tiskarno zaradi zlorabe njegovega imena. Seveda je potem policija dognala, da je v Ljubljani več ljudi, ki se pišejo Janko Pajk, in eden med njimi je tudi izpovedal, da je on založil brošuro. — O tem prepiru je poročala tudi graška »Tagespost«, v kateri je potem Janko Pajk 20. avgusta objavil naslednje pojasnilo: »In einer Notiz des Abendblattes der 'Tagespost' vom 14. August l. J. (ad Nr. 218) werden etliche Complimente erwähnt, die mir von einem Theile der slovenischen Presse in Laibach an den Kopf geworfen werden. Da es mir durchaus nicht gleichgültig ist, was sich die geehrte Lesewelt Ihres weitverbreiteten Blattes für ein Urtheil bildet, so bitte ich diese Zeilen zum Zwecke einer präciseren Darstellung des Thatbestandes veröffentlichen zu wollen. Ich habe im Klagenfurter belletristisch-literarischen Blatte 'Kres' über die slovenischen Poesien' eines gewissen Gregorčič, Vicars irgendwo bei Görz, eine ausführliche Kritik veröffentlicht. Vorbemerkt sei, dass genannter Herr Gregorčič von einem Teile der Laibacher nationalen Presse bis in den dritten Himmel erhoben und niemand